

Dr hab. Andrzej Niedojadło, prof. Tarnowskiej Szkoły Wyższej
Katedra Pedagogiki
Tarnowskiej Szkoły Wyższej w Tarnowie

R E C E N Z J A

pracy doktorskiej Pani mgr Anny Baracz na temat: *Doskonalenie zawodowe nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych w powiecie puławskim w latach 1999 - 2019*, Rzeszów 2020, s. 434, tabele, wykresy, schematy, fotografie i aneks, napisanej pod kierunkiem prof. UR dr hab. Edmunda Juśko.

Dobrze sformułowany temat każdej pracy naukowej to już połowa sukcesu. Tytuł pracy jest adekwatny do podjętego problemu badawczego, jego analizy i treści przedstawionych w samej rozprawie doktorskiej. Treści przedstawione w pracy są też zgodne z tematyką rozprawy. Ramy chronologiczne przyjęte w tytule pracy nie są też przypadkowe. Pierwsza z cezur czasowych jest powiązana z reformą oświaty w Polsce wprowadzającą szkoły gimnazjalne oraz skracające czas edukacji w szkołach podstawowych, liceach i technikach. Druga rama czasowa zamyka okres tej reformy i kończy przygotowania do wprowadzenia nowych zmian w oświacie - likwidację gimnazjów, wydłużenie czasu nauki w szkołach podstawowych, liceach, technikach i wprowadzenie dwu stopniowych szkół przygotowujących do zawodu (branżowych). Autorka zajmując się tym zagadnieniem i zawodowo odpowiadająca za doskonalenie nauczycieli mogła zatem z bliska przyglądać się celowi, sensowi i efektom wprowadzanej reformy. Reformie towarzyszyły poza organizacyjnymi, zmiany w zakresie programów nauczania i podręczników. Nastąpiły też zmiany w placówkach doskonalących nauczycieli (WOM - y zastąpiły CDN - y i ODN -y). W związku z reformą i wprowadzonymi stopniami awansu zawodowego musiano też gruntownie zmienić system szkolenia i doskonalenia zawodowego. Był to okres dużych wyzwań z wieloma niewiadomymi efektami. Z szacunkiem zatem należy też podejść do tematu dysertacji naukowej autorki, która podjęła się badania dość złożonego problemu

w dziejach najnowszych polskiej oświaty. W okresie po II wojnie światowej system szkolenia, doradztwa i doskonalenia nauczycieli nie był w pełni zadawalający. Badanie doskonalenia zawodowego nauczycieli to temat niszowy, rzadko podejmowany przez badaczy. Dlatego autorka podejmując się odważnie pokazać to zagadnienie z ostatnich lat, starała się przedstawić jego cel i efekty.

Badanie ma szczególne znaczenie, bo zajmuje się nauczycielami odpowiedzialnymi w znaczącej mierze za kreowanie młodego polskiego pokolenia zarówno w zakresie jego wiedzy, umiejętności jak i wartości wychowawczych. Przedmiotem zatem badań są nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych. Celem z kolei rozważań Doktorantki było pokazanie złożonego procesu otrzymywania przez pedagogów nowych kwalifikacji i kompetencji w dobie zmian oświatowych oraz omówienie kierunków funkcjonowania systemowego wsparcia nauczycieli w zakresie uzyskiwania nowych kwalifikacji, uzupełniania posiadanej wiedzy, umiejętności, doskonalenia i samodoskonalenia zawodowego. Zarówno cel jak i przedmiot badań zostały wyraźnie zarysowane, nie budząc żadnych wątpliwości.

Systemowe rozwiązania doskonalenia i doksztalcania nauczycieli pokazane są w obszarze powiatu puławskiego zarówno pod kątem polityki oświatowej państwa jak i lokalnego samorządu jako organu prowadzącego szkoły.

Rozprawa doktorska posiada charakter teoretyczno - badawczej monografii pedagogicznej. Główną zatem metodą była monografia pedagogiczna pozwalająca za pomocą analizy szerokiego i zróżnicowanego wachlarza dokumentów pozyskać materiał badawczy o jakościowym wymiarze. Dla pozyskania i uzupełnienia badań jakościowych posłużono się również metodą sondażu diagnostycznego. Autorka starała się również uzyskać dość dużą ilość danych w wymiarze ilościowym, badając grupę 1000 nauczycieli ze szkół ponadgimnazjalnych z powiatu puławskiego. Uzyskany w ten sposób materiał źródłowy, zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym, stanowił bardzo ważne uzupełnienie danych uzyskanych w czasie analizy dokumentów.

Z uznaniem należy się odnieść do obszernej bibliografii, a zwłaszcza umiejętności wnikliwego poruszania się po zróżnicowanym materiale źródłowym, analizy tekstów źródłowych i zdolności dokonywania trafnych syntez.

Przedmiotem analizy były akta prawa międzynarodowego (choć może przydało by się wspomnieć i wykorzystać Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1975 roku i ustalenia w zakresie (koszyka) spraw kulturalno - oświatowych), ustawy sejmowe (31 pozycji), uchwały Rady Ministrów (3), rozporządzenia Ministra Pracy

i Polityki Socjalnej oraz Ministra Edukacji Narodowej (52), uchwały Rady Miasta Puławy i Rady Powiatu w Puławach (189) (szkoda tylko, że do tego momentu dla lepszej przejrzystości dokumenty te nie zostały ponumerowane w bibliografii), dokumenty prawno - organizacyjne Kuratorium Oświaty i Zarządu Powiatu Puławskiego (41) i materiały statystyczne (30). Te drukowane materiały źródłowe zostały uzupełnione o interesujący materiał badawczy pochodzący z przeprowadzonych trzech ankiet: diagnozującej potrzeby szkoleniowe, badającej potrzeby oświatowe i ewaluacyjnej szkolenia. To też pozwoliło rzucić w jakimś stopniu obiektywne światło w analizie porównawczej na to jak się mają akty prawne do codziennej rzeczywistości oraz czy zaspokajają one potrzeby w zakresie doradztwa, doskonalenia i ambicji współczesnego nauczycielstwa na przykładzie powiatu puławskiego.

Patrząc na wykaz ilości wykorzystanej literatury (249 pozycji), wydaje się, że Autorka starała się wykorzystać wszystkie starsze i nowsze publikacje związane z jej tematem rozprawy, zarówno od strony merytorycznej jak i metodologicznej. Były to artykuły zamieszczane w wielu czasopismach pedagogicznych, w opracowaniach monograficznych, zbiorowych i pod redakcją. Wiedzę zaczerpniętą z tej literatury Autorka uzupełniła o informację pochodząca z 46 stron internetowych. Szkoda tylko, że Doktorantce nie udało się dotrzeć do dość ważnej pozycji pt: *Studia nad problematyką doskonalenia zawodowego nauczycieli w Polsce i na Słowacji w perspektywie historycznej i współczesnej*, red. Edmund Juško, Marcin Borys, Paweł Juško, Barbara Wolny, Barbara Dagmara Niziołek, Tarnów - Łąpczyca 2015. Są tam zamieszczone artykuły, na podstawie których można by się pokusić o dokonanie w niektórych kwestiach porównań, jak wyglądało szkolenie i doskonalenie zawodowe pedagogów dawniej i obecnie na podstawie omawianej pracy. Dawniej, czyli w powiecie tarnowskim w latach 1945 - 1975 i województwie tarnowskim w latach 1975 - 1999 z terazniejszymi badaniami w powiecie puławskim. Dzięki temu, być może, udałoby się Autorce uchwycić jakieś ważne zmiany w dawnym i obecnym w doradztwie i doskonaleniu pedagogów, które można by wykorzystać w dniu dzisiejszym.

W perspektywie ewentualnej publikacji tej rozprawy drukiem, warto byłoby zacytować również m. in., jedną z nowszych publikacji metodologicznych autorstwa Mirosława Krajewskiego pt: *O metodologii nauk i zasadach pisarstwa naukowego. Uwagi podstawowe*. Gliwice 2010. Jest to bardzo interesująca praca, napisana prostym językiem, pokazująca wszelkie tajniki napisania dobrej i interesującej pracy naukowej.

Pod względem konstrukcji praca składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów powiązanych ze sobą w sposób merytoryczny i logiczny, zakończenia, wykazu skrótów, bibliografii, spisu tabel, wykresów, schematów, fotografii i aneksu. Zachowano również

właściwe proporcje rozdziałów w konstrukcji pracy.

Pracę otwiera wstęp wprowadzający w tematykę rozprawy doktorskiej. Pokazuje on aspekty ważności problemu przedstawionego w pracy, jej cel, prezentuje krótko i zwięźle najważniejsze treści zawarte w poszczególnych rozdziałach, charakteryzuje materiał źródłowy i w sposób syntetyczny odnosi się do literatury przedmiotu.

Rozdział I stanowi niejako wprowadzenie w chronologię i obszar badań. Pokazuje na początek strukturę organizacyjną szkół ponadgimnazjalnych w powiecie puławskim, wskazując na liczne transformacje tego systemu. Następnie przedstawia stan edukacji oraz wyniki pracy dydaktycznej i wychowawczej na terenie analizowanego powiatu. Autorka zwróciła trafnie też uwagę, mimo stale lecz wolno postępującej poprawy, na pewne mankamenty w zakresie szkolnictwa zawodowego. Chodzi tu głównie o niewystarczającą współpracę szkół z lokalnym biznesem i rzemiosłem; braki w branżowym wyposażeniu szkół zawodowych i modernizacji bazy pod kątem egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe; sporadyczną współpracę szkół z pracodawcami w zakresie programów kształcenia zawodowego; nieadekwatność systemu motywacyjnego dla nauczycieli pod kątem osiągania wyników w zakresie kształcenia kompetencji kluczowych uczniów oraz brak systemu motywacyjnego dla uczniów w kształceniu zawodowym ze strony pracodawców. Wymienione mankamenty wpływają na nie najlepszą jakość kształcenia zawodowego ze względu na występujący rozdźwięk pomiędzy teoretyczną edukacją w szkole, a nowościami technologicznym wprowadzanymi sukcesywnie w przemyśle. Podrozdział 2.3 w omawianym rozdziale można by połączyć z podrozdziałem 2 ze względu na podobieństwo tematyki.

W rozdziale II poddano analizie społeczność nauczycielską w badanym okresie czasu z podziałem na pełnione funkcje kierownicze, kwalifikacje i poziom wykształcenia.

Rozdział III ukazuje całą gamę form doradztwa i doskonalenia zawodowego nauczycieli. Najpierw Autorka prezentuje w nim podstawy prawne funkcjonowania doskonalenia zawodowego nauczycieli. Potem analizuje sposoby podnoszenia przez nich kwalifikacji poczynając od najwyższych instytucjonalnie a kończąc na najniższych w strukturze organizacyjnej. Były to: Kolegia nauczycielskie i studia I i II stopnia, studia podyplomowe, kursy kwalifikacyjne i doskonalące, różnego rodzaju konferencje, referaty szkoleniowe, publikacje metodyczne, lekcje otwarte i zespoły samokształceniowe. Rozdział kończy, interesująca i rzadko spotykana w publikacjach ocena działalności związków zawodowych, na rzecz doskonalenia zawodowego nauczycieli.

W rozdziale IV Autorka zajęła się działalnością Powiatowego Centrum Doskonalenia Zawodowego Nauczycieli w Puławach. W nim charakteryzuje tę placówkę, jej kadre dydaktyczną, zadania i formy jej działalności oraz bazę materialną. Na końcu zajmuje się wnikliwie rolą i znaczeniem tej instytucji dla doskonalenia zawodowego nauczycieli w świetle badań. Jest to jeden z ważniejszych wątków niniejszej pracy, pozwalający wyciągnąć interesujące wnioski do dalszej pracy w tego typu instytucjach doskonalących i doradzających pedagogom.

Piąty rozdział poświęcono problemowi doskonalenia nauczycieli w kontekście nadzoru pedagogicznego. W zakresie tegoż nadzoru omówiono wizytacje, różne formy kontroli i ewaluacje zewnętrzne. Następnie przedstawiono rolę i znaczenie dyrektora placówki w nadzorze szkolnym. W tym miejscu doktorantka zajęła się: planem doskonalenia zawodowego kadry pedagogicznej, tematyką szkoleniowych posiedzeń rad pedagogicznych, rolą opiekunów stażu w podnoszeniu kwalifikacji i awansie zawodowym nauczycieli, hospitacjami wewnątrzszkolnymi i ewaluacją wewnętrzną w szkole. Dzisiejsza szkoła pod względem umiejętności, wiedzy i jakości pracy ma dość zróżnicowaną kadre pedagogiczną

Chcąc poprawić taki stan rzeczy, należałoby może podjąć próbę pomiaru poziomu kwalifikacji teoretyczno - praktycznych, poczynając od nauczyciela zaczynającego karierę zawodową, poprzez jego kolejne stopnie awansu zawodowego, a na awansie nauczyciela dyplomowanego kończąc. Sądzę, że byłaby to bardzo obiektywna ewaluacja wewnętrzna pokazująca pozytywną przydatność dobrych pedagogów do zawodu, a eliminująca jednostki przypadkowe. Jednocześnie dla nadzoru pedagogicznego byłaby to szansa trafnej selekcji i zatrzymania w swoich placówkach najlepszej kadry.

Rozdział szósty analizuje rolę i znaczenie bazy materialnej szkół ponadgimnazjalnych w kontekście doskonalenia nauczycieli. W tym miejscu starano się pokazać poziom finansowania szkoleń, doradztwa i doskonalenia zawodowego, wyposażenie w środki i pomoce dydaktyczne szkół oraz bibliotek szkolnych.

W rozdziale siódmym jako ostatnim w tej pracy Autorka poddała gruntownej analizie aktualny stan doskonalenia zawodowego (w latach 1999 - 2016), wskazując jednocześnie potrzeby, postulaty i oczekiwania nauczycieli oraz kadry zarządzającej w szkołach powiatu puławskiego.

Reasumując uważam, że zaprezentowany w tych siedmiu rozdziałach materiał merytoryczny jest bardzo obszerny, wyczerpujący w dużym stopniu i zakresie problematykę charakteryzowanego tematu. Szczególnie dotyczy to rozdziałów pierwszego, czwartego i siódmego, w których Autorka wykazała się dużą znajomością omawianej tematyki.

Z dużą wnikliwością, dociekliwością, oraz zmysłem analitycznym potraktowano problematykę przedstawioną w rozdziale trzecim i piątym. Brak mi tu jednak programów autorskich opracowywanych przez nauczycieli. Czy w ogóle nauczyciele podejmowali się ich przygotowania, czy w ogóle zaniechano ich przygotowania, a może nie zostały dopuszczone do użytku przez organy za to odpowiedzialne. Jeśli były takie próby to bez względu na ich efekt końcowy świadczyłyby to o dużej aktywności nauczycieli tego terenu. Wskazywałoby to również, że ci pedagodzy nie tylko chcą poszerzać swoją wiedzę i doskonalić swoje kwalifikacje, ale też wprowadzając innowacje zmierzają do poprawy jakości własnego nauczania w stosunku do powierzonych sobie młodzieży.

Dla oceny całości rozprawy bardzo istotne jest zakończenie, będące klamra spinającą całość opracowania. Zakończenie recenzowanej pracy ma szczególne znaczenie, ponieważ stanowi podsumowanie wszelkich dotychczasowych rozważań, analiz i syntez. Ukazuje czy zrealizowano założone cele w badanym powiecie i oznaczonym czasie. Autorka szczególnej analizie poddała prawno - organizacyjne podstawy systemu doskonalenia nauczycieli w Polsce, wyniki dydaktyczno - wychowawcze, strukturę organizacyjno - prawną szkół ponadgimnazjalnych oraz stan kadry kierowniczej i nauczycielskiej pod kątem posiadanych kwalifikacji i stopni awansu zawodowego.

Analiza ta dała odpowiedź i pokazała jakie i jak częste przeobrażenia badane placówki przechodziły na gruncie transformacji strukturalnych, programowych i metodycznych. Wymuszenie na nauczycielach podejmowania nowych inicjatyw zmierzających do podnoszenia lub uzupełnienia kwalifikacji zawodowych wraz z doskonaleniem własnego warsztatu pracy spowodowane było zmianami społeczno - gospodarczymi, przepisów prawa oświatowego, kulturowymi i szybkim postępem naukowo - technologicznym. Badania wykazały również, co bardzo ważne, dużą otwartość i szybkie reagowanie Powiatowego Centrum Doskonalenia Zawodowego Nauczycieli na różnego rodzaju oczekiwania ze strony pedagogów. Praktycznie znajduje to odzwierciedlenie w fakcie, że system diagnozy potrzeb oświatowych środowiska nauczycielskiego przeprowadzany przez wspomnianą placówkę znajduje odbicie i miejsce w rokrocznie opracowywanej przez nią ofercie.

Warto również zauważyć, iż materiał badawczy został opracowany w postaci 41 tabel, 132 wykresów, 2 schematów, które pod względem metodologicznym nie budzą większych zastrzeżeń. Do pracy został dołączony aneks obejmujący 3 przeprowadzone o różnym charakterze ankiety, z których został zaczerpnięty materiał do części empirycznej rozprawy i ciekawy materiał ikonograficzny mający ilustrować treści zawarte w opracowaniu. Przy

niektórych tabelach należałoby pogłębić analizę danych w nich zawartych dla poprawy jakości pracy w przyszłości w tego typu placówkach.

Pomimo, że recenzowana praca jest interesująca, wnosząca wiele niepublikowanych do tej pory treści w tym temacie, w dużym stopniu prekursorska, to jednak jej Autorka słusznie uważa, że należy dalej prowadzić badania nad tą problematyką w powiecie puławskim. Osobiście uważam, iż powinna być jakimś zaczynem do badań w innych powiatach państwa polskiego, aby dać odpowiedź na temat potrzeby i form doskonalenia polskich pedagogów.

Autorka uważa również, co ważne i słuszne, że należy dążyć do wydania monografii PCDZN, która "stanowić będzie nieocenione źródło wiedzy i doświadczeń dla kształtowania doskonalenia zawodowego nauczycieli jako elementu systemu oświatowego", czego jej życzę i oczekuje takiej pracy wydanej drukiem.

Rozprawa nie została napisana typowym naukowym językiem, lecz bardziej literacko - naukowym, zwiększając tym samym swą czytelność pozwalającą łatwiej zrozumieć merytoryczną stronę omawianej problematyki.

W końcu na podkreślenie zasługują jeszcze następujące kwestie:

1. Oryginalność pomysłu badawczego.
2. W ocenie wartości podjętego tematu pracy należy zaznaczyć jego aktualność w kontekście dzisiejszej polskiej oświaty.
3. Doktorantka wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu, materiału źródłowego oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.
4. Autorka podjęła się też badania na terenie placówki, którą kieruje, co nie było łatwym zadaniem ze względu na możliwość popadnięcia w subiektywizm. Patrząc jednak na oceny pewnych zjawisk i wydarzeń widać wyraźnie, co bardzo ważne, że jej jednak udało się zdystansować od subiektywnych ocen i wniosków.
5. Doktorantka w sposób syntetyczny w kontekście m. in., transformacji ekonomicznej, społecznej, kulturowej i oświatowej starała się pokazać nie tylko najważniejsze pozytywne efekty doskonalenia zawodowego nauczycieli, lecz również nowe potrzeby w tej kwestii w perspektywie czasowej.
6. W badaniach udało się bardzo dokładnie przeanalizować nie tylko działalność statutową, ale i poza statutową PCDZN w Puławach.
7. Badania potwierdziły potrzebę doskonalenia zawodowego nauczycieli o czym świadczy nie tylko duży procent ich udziału w tego typu szkoleniach, ale też i wysoka ocena tematyki doskonalenia dokonana przez ich uczestników.

8. Duże znaczenie uzyskanych wyników badawczych dla pedagogiki oraz codziennej praktyki oświatowej.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Anny Baracz pt: "Doskonalenie zawodowe nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych w powiecie puławskim w latach 1999 - 2016", przygotowana pod kierunkiem naukowym prof. UR dr. hab. Edmunda Juśko, spełnia wszystkie wymagania stawiane w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003 roku (Dz. U. Nr 65 poz. 595, z późn. zm.) wraz z uzupełnieniami zawartymi w Prawie o Szkolnictwie Wyższym z dnia 27 lipca 2005 roku i wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Andrzej Nicolajewski